

Національна академія наук України
ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долішнього НАН України»

Куцаб-Бонк Катажина

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КОНВЕРГЕНЦІЯ
У ТРАНСКОРДОННОМУ ПРОСТОРИ
МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС:
ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ

ЛЬВІВ – 2016

УДК 332.135:517.521:339.92(477)(061.1ЄС)

К – 96

Куцаб-Бонк К. Соціально-економічна конвергенція у транскордонному просторі між Україною та ЄС: тенденції, виклики, завдання / Катажина Куцаб-Бонк; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». – Львів, 2016. – 243 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-8181-3

У монографії досліджуються теоретичні засади та прикладні аспекти соціально-економічної конвергенції у транскордонному просторі між Україною та ЄС. Обґрунтовуються концептуальні положення транскордонної конвергенції регіонів, розкривається її сутність і методи дослідження. Акцентовано увагу на просторових особливостях транскордонної конвергенції та її інституційному забезпеченні в умовах сучасного етапу європейської інтеграції України. Значне місце відведене впливу неформальних інститутів на поширення транскордонної конвергенції між Україною та ЄС.

Для науковців, працівників органів державного управління та місцевого самоврядування прикордонних регіонів, громадських організацій, які беруть участь у транскордонному співробітництві.

Наукові рецензенти:

- Мокій А. – д. е. н., проф., проректор Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій;
- Присяжнюк Ю. – д. е. н., проф., зав. кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка;
- Припула Х. – д. е. н., зав. сектору транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України».

Рекомендовано до друку Вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»
(*протокол № 9 від 5 жовтня 2016 р.*)

© Куцаб-Бонк К., 2016

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2016

Зміст

ВСТУП	5
I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	
1.1. Еволюція теорії конвергенції крізь призму проблем інтеграції соціально-економічних систем.....	8
1.2. Методологічне обґрунтування соціально-економічної конвергенції регіонів в умовах активізації глобальних інтеграційних процесів ..	22
1.3. Концептуальні засади конвергенції у транскордонному вимірі європейської інтеграції	41
II. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ РОЗГОРТАННЯ КОНВЕРГЕНТНИХ ПРОЦЕСІВ	
2.1. Транскордонний регіон як об'єкт дослідження конвергентних процесів	57
2.2. Формування та розвиток соціально-економічного простору транс- кордонного регіону у світлі теорії конвергенції	70
2.3. Особливості впливу соціально-економічного простору транскордон- ного регіону на еволюцію конвергентних процесів	82
2.4. Основні чинники стимулювання конвергенції в соціально- економічному просторі транскордонного регіону з погляду теорії європейської інтеграції	95
III. ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ КОНВЕРГЕНЦІЇ В СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ	
3.1. Інституційно-правові засади формування потенціалу соціально-економічної конвергенції в українсько-польському транскордонному регіоні	109
3.2. Диверсифікація інституційно-організаційного забезпечення розвитку українсько-польського транскордонного регіону як чинник активізації конвергентних процесів.....	126
3.3. Роль неформальних інститутів у конвергенції соціально- економічного простору українсько-польського транскордонного регіону	144

IV. ПРІОРИТЕТИ ПОГЛИБЛЕННЯ КОНВЕРГЕНЦІЇ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ НОВИХ ВИКЛИКІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	
4.1. Напрями поглиблення інституційних змін у контексті розгортання конвергентних процесів у соціально-економічному просторі транс- кордонного регіону в умовах сучасних викликів європейської інтеграції	163
4.2. Фінансово-інвестиційні важелі зближення економік прикордонних регіонів України та сусідніх країн-членів ЄС у контексті євроінтеграційних змін	180
V. ПРІОРИТЕТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ТРАНСКОРДОННОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ В УМОВАХ НОВИХ ВИКЛИКІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	
5.1. Впровадження основ «економіки знань» у соціально-економічному просторі транскордонного регіону як пріоритетний напрям конвергенції в умовах адаптації до нових викликів європейської інтеграції	195
5.2. Суспільно-психологічні аспекти поглиблення конвергенції в соціально-економічному просторі транскордонного регіону між Україною та ЄС.....	211
ВИСНОВКИ.....	226
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	232

ВСТУП

Транскордонне співробітництво є невід'ємною складовою європейської інтеграції України. Його розвиток визначає якість життя та ефективність функціонування економіки у прикордонних регіонах України, передусім у тих, які межують з ЄС. Водночас завдяки транскордонному співробітництву відбувається нівелювання бар'єрної функції кордону, а відтак і вирівнювання якості життя та стандартів ведення бізнесу по різні боки кордону. Це дозволяє стверджувати, що одним з критеріїв ефективності транскордонного співробітництва є спроможність сусідніх прикордонних регіонів України та країн-членів ЄС досягати конвергенції.

Досліджуючи феномен транскордонної конвергенції між Україною та ЄС, необхідно акцентувати першочергову увагу на багатоглибинності цього явища. Вказані конвергентні процеси розгортаються у кількох взаємопов'язаних площинах: фінансово-економічній, соціально-демографічній, інституційно-організаційній та структурно-секторальній. Крім того, глибина транскордонної конвергенції визначається низкою чинників, які по-різному виявляють себе залежно від актуальних викликів європейської інтеграції.

У сучасних соціально-економічних умовах основні проблеми поширення конвергенції у транскордонному просторі між Україною та ЄС пов'язані з посиленням безпекових викликів європейської інтеграції, неефективністю функціонування значної кількості транскордонних інституцій, поширеністю іллегальних форм транскордонної економічної активності, а також знеціненням української валюти та пов'язаним з цим падінням соціальних стандартів життя населення, зокрема у прикордонних з ЄС регіонах держави.

Вагомість проблем транскордонної конвергенції в умовах наближення України до ЄС відображається у наукових працях багатьох українських дослідників. У цьому сенсі слід відзначити публікації С. Архирєєва, І. Бабець, В. Борщевського, Т. Васильціва, В. Гоблика, В. Засадко, Є. Матвєєва, І. Михасюка, Ю. Мігущенко, Н. Мікули, А. Мокія, О. Осідач, Н. Павліхи, А. Сищука, А. Стельмашука, І. Сторонянської, Н. Петрової, Ю. Присяжнюка, Х. Притули, І. Тимечко та інших дослідників.

Водночас нинішній етап європейської інтеграції України вимагає посилення уваги до таких актуальних проблем конвергенції в транскордонному просторі між Україною та ЄС, як оптимізація функціонування інституційного механізму розвитку транскордонних ринків, викорінення іллегальних форм транскордонної економічної активності, формування якісного соціального капіталу в межах транскордонних регіонів, які охоплюють прикордонні території України та сусідніх країн-членів ЄС.

Пропонована монографія присвячена розгляду цих та інших пов'язаних з ними питань, досліджуючи їх з погляду пріоритетів формування сучасних підходів до стимулювання транскордонної конвергенції між Україною та ЄС. Вона складається з п'яти розділів, поєднуючи аналіз методологічних основ теорії конвергенції з прикладними аспектами дослідження конвергентних процесів у транскордонному просторі між Україною та ЄС. На цій основі формулюються пропозиції для органів державної влади і місцевого самоврядування України щодо застосування економічних і соціальних важелів стимулювання транскордонної конвергенції в умовах сучасних викликів європейської інтеграції.

У першому розділі розглядається методологічна база монографії. Зокрема, описується суть і здійснюється характеристика основних теорій конвергенції та проводиться їх систематизація і періодизація відповідно до основних етапів глобалізації та європейської інтеграції. Окрема увага приділяється механізмам поширення конвергенції у транскордонному вимірі європейської інтеграції.

Другий розділ присвячений висвітленню теоретичних постулатів і концептуальних засад дослідження соціально-економічної конвергенції в межах транскордонного регіону. При цьому особлива увага приділяється просторовим чинникам поширення транскордонних конвергентних процесів з погляду теорії європейської інтеграції, зокрема функціонуванню транскордонних ринків товарів і послуг.

Третій розділ монографії відображає результати аналізу інституційного середовища транскордонної конвергенції між Україною та ЄС. У ньому окреслюється коло найбільш важливих формальних і неформальних інститутів, що визначають характер поширення конвергентних процесів між Україною та ЄС, а також виявляється характер їх взаємодії на прикладі українсько-польського транскордонного регіону.

Четвертий розділ містить авторські рекомендації щодо пріоритетних напрямів поглиблення інституційних змін задля активізації

конвергентних процесів у соціально-економічному просторі транскордонного регіону між Україною та ЄС в умовах сучасних викликів європейської інтеграції. Зокрема, окреслюються основні фінансово-інвестиційні засоби зближення економік прикордонних регіонів України та сусідніх країн-членів ЄС у контексті євроінтеграційних змін.

У п'ятому розділі монографії наведені пропозиції щодо пріоритетів удосконалення соціального середовища транскордонної конвергенції в умовах нових викликів європейської інтеграції України. Насамперед це стосується основних завдань з впровадження основ економіки знань у соціально-економічний простір транскордонного регіону між Україною та ЄС, а також суспільно-психологічних аспектів поширення у ньому конвергенції, передусім на основі викорінення наявних інституційних дисфункцій.

Монографія призначена для науковців, які спеціалізуються на проблематиці транскордонного співробітництва, а також для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування прикордонних регіонів України, зокрема тих, які межують з ЄС. Крім того, матеріали наведені у монографії, можуть бути корисними для аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, у сферу інтересів яких входять проблеми, пов'язані з розвитком транскордонного співробітництва та європейської інтеграції.

І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ РЕГІОНІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Еволюція теорії конвергенції крізь призму проблем інтеграції соціально-економічних систем

Дослідження конвергенції соціально-економічних систем має глибокі теоретико-методологічні підвалини. Еволюція наукових шкіл, пов'язаних з виявленням різних аспектів економічної конвергенції, відбувалася упродовж тривалого історичного періоду. Так, будучи започаткованими у площині соціальної психології, а до того – біології, відповідні дослідження знайшли своє активне застосування в економіці індустріальної та постіндустріальної цивілізацій, укорінившись як одна з найбільш впливових наукових шкіл другої половини ХХ ст.

Фундатори та апологети доктрини економічної конвергенції зробили вагомий внесок у розвиток сучасної науки. Вони заклали підвалини міждисциплінарних досліджень, пов'язаних з виявленням закономірностей функціонування та зближення різних соціально-економічних систем. Їх праці збагатили такі наукові школи, як інституціоналізм (П. Сорокін, Р. Арон, Г. Мюрдаль), неокейнсіанство (теорія економічного зростання Дж. Гелбрейта та У. Ростоу), економетричне моделювання (Я. Тінберген, О. Флехтхайм, Д. Шельський), неокласична економіка (Р. Солоу, Г. Менк'ю, Р. Барро, Т. Сван) тощо.

Зародившись після Другої світової війни, яка показала достатній потенціал економічного співробітництва між країнами з різними суспільно-політичними устроями, теорія конвергенції швидко набула популярності у західному світі. Цьому неабияк сприяв її «гібридний та еkleктичний характер». Отже, послідовниками вказаної теорії стали як гуманістично налаштовані соціальні ліберали, так і праворадикальні антикомуністи. Перші вбачали у конвергенції ринкового та планового устроїв шлях до ефективного вирішення соціальних проблем західних демократій у межах своєрідного «третього шляху», а другі – магістральний напрям трансформації соціалістичної економіки в ринкову¹.

¹ Іванов Г. И. Социальная сущность теории конвергенции / Г. И. Иванов. – М.: Политиздат, 1975. – 198 с. – С. 6.

Таким чином, трактування суті та характеру соціально-економічної конвергенції від самого зародження цього методологічного напрямку в економіці значною мірою відзначалося диверсифікованістю світоглядних орієнтирів представників різних економічних шкіл, які виступали його прихильниками. Це відобразилося на значній строкатості наукових течій, що розвинулися в руслі теорії конвергенції.

Передусім у цьому контексті слід виділити технократичний напрям, який і дав початок поширенню вказаної теорії. Зокрема, у працях У. Ростоу, Дж. К. Гелбрейта, а згодом і Нобелівських лауреатів Я. Тінбергена та Р. Солоу широко використовувалося економетричне моделювання та прогнозування задля доведення універсального характеру індустріального суспільства. На цій підставі названі дослідники стверджували, що в міру розвитку економіки відбудеться неминуче зближення різних соціально-економічних систем, попри їх різну ідеологічну налаштованість.

Наприклад, У. Ростоу, який вперше опублікував наукові праці, що дозволили широкому загалу ознайомитись з аналізом проблем індустріального суспільства, центральною ланкою економічного розвитку вважав технічний прогрес і спеціальні знання щодо організації виробництва й управління ним. Отже, джерелом економічного зростання він називав насамперед правильність прийняття управлінських рішень, у тому числі у процесі впровадження інновацій і технологічних змін².

Це створило інтелектуальний ґрунт для поширення технократичного погляду на економічну еволюцію, яка, на думку його прихильників, залежала не стільки від ідеологічних, соціальних чи політичних чинників, скільки від спроможності технократів ефективно управляти підприємствами та економікою загалом. Тому у перспективі різні соціально-економічні системи мали зближуватися у зв'язку з уніфікацією управлінських і технологічних стандартів, а також зумовленою цим заміною старих політичних еліт новими – технократичними.

Інший яскравий представник технократичної течії Дж. К. Гелбрейт вбачав у державі чи не єдину реальну силу, здатну стримати негативні тенденції, що супроводжували розвиток країн з ринковою економікою. Він відзначав, що в західних демократіях надто багато людей були позбавленими роботи й засобів до існування, що призвело

² Предпосылки появления теорий постиндустриального развития общества У. Ростоу и Ф. Перру. – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/istoria-economicheskikh-ucheniy-3/47.htm>

до вражаючої нерівності в розподілі доходів. Увагу Дж. Гелбрейта також привертала проблема боротьби із засиллям бюрократії, оскільки великі корпорації й управлінська революція призвели до бюрократизації великої частини капіталістичного виробництва, у результаті чого став очевидним «корпоративний атеросклероз». На його думку, тільки за допомогою незалежної від корпорацій держави можна було послабити вплив негативних процесів і забезпечити подальший розвиток³.

На основі цього у працях представників технократичного напрямку пропагувалася доцільність запозичення розвиненими країнами Заходу низки управлінських підходів і механізмів, які набули свого поширення в соціалістичних державах.

Ці погляди збігалися з баченням прихильників теорії конвергенції, які були представниками інституційної школи. Так, різні аргументи на користь імплементації в систему державного управління країн з ринковою економікою принципів соціалістичного планування представлені в наукових працях Г. Мюрдаля, Р. Коуза, К. Поланьї та інших представників інституціоналізму.

Наприклад, Нобелівський лауреат 1974 р. Г. Мюрдаль, який був відзначений цією престижною премією «за основоположні роботи з теорії грошей і глибокий аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ»⁴, активно пропагував продуману систему урядового планування, а також пророкував високу стабільність планової економіки соціалістичного типу, ратуючи за розширення торгівлі з країнами Східного блоку. До того ж у своїй книзі «Азіатська драма: дослідження бідності народів», опублікованій у 1968 р., Г. Мюрдаль акцентував увагу на тому, що лише глибокі централізовані реформи у сфері контролю над ростом народонаселення, розподілу сільськогосподарських земель, охорони здоров'я та освіти можуть зумовити швидкий економічний розвиток країн Південно-Східної Азії⁵.

Один з лідерів інституціоналізму – Р. Коуз, який у 1991 р. став лауреатом Нобелівської премії «за відкриття і прояснення точного сенсу трансакційних витрат і прав власності в інституційній структурі та

³ Теорія техноструктури Дж. Гелбрейта. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12920522/politekonomiya/teoriya_tehnostrukturi_gelbreyta

⁴ Мюрдаль, Гуннар. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Мюрдаль,_Гуннар

⁵ История экономических учений / Г. Мюрдаль, М. Фридмен. – Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-199031.html>